

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 716-734.
Geliş Tarihi-Received: 16.05.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 01.07.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1117451

Türk Romanında Yemen İsyancıları*

Yemen Revolts in the Turkish Novel

Hünkar KARACA YALÇIN**

Öz

Yemen, Osmanlı Devleti döneminde bölgede güçlü kabileler tarafından merkezî yönetim adına yönetilen bir vilayettir. Merkezî yönetimden uzak olması sebebiyle Yemen’de birçok sorun baş göstermiştir. Bu sorunlardan en bilineni İstanbul yönetimine karşı başlatılan isyanlardır. Hem coğrafi uzaklık hem bölge halkının Sünni yönetimden farklı inanç grupları tarafından yönlendirilmesi isyanlarda başlıca sebep olarak gösterilmekte iken Yemen bölgesinde yaşayan halkın yoksul olması da Osmanlı Devleti’ne karşı isyanların güç kazanmasının nedeni olarak kabul edilmektedir. Yemen; Süveyş Kanalı, Kızıldeniz ve Aden Körfezi ile olan bağlantıları dolayısıyla jeostratejik bir bölgedir. Bu sebeple Avrupalı sömürgeci devletlerin Hindistan’a ulaşmak için kontrol altında tutmak istedikleri bu alan istikrarsızlaştırılmak istenmiş, mezhep farkları gözetilerek toplum Sünniler ve Zeydiler olarak iki gruba bölünmüş ve imamlar tarafından yönlendirilmiştir. Bölgede güçlü ve toplumsal olaylarda halkı yönlendiren bu “imam”lar ise İmam Muhammed, İmam İdrisi ve İmam Yahya’dır. Siyasi olaylarla anılan Yemen’in politik konumu Türk edebiyatının da dikkatini çekmiştir. Böylece edebî sahada Yemen’in özel bir yeri olmuş, bilhassa romanlarda bölgede yaşanan siyasi olaylar, savaşlar ve isyanlar ele alınmıştır. Osmanlı Türk askerinin istikrarın sağlanması için verdiği mücadele ve bunun psiko-sosyal zemini bu romanların ana konusunu oluşturur. Bu makalenin amacı romanlarda Yemen bölgesinin yerini tespit etmek, Yemen isyanlarının nasıl ele alındığını incelemek ve bölgedeki isyanların arkasında yatan nedenleri edebiyat ve toplum çerçevesi içinde değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, isyan, roman, çatışma.

Abstract

Yemen is a province ruled by the tribes that were influential in the region on behalf of the central government during the Ottoman period. Due to its distance from the central authority, Yemen has encountered numerous difficulties. The most well-known of these issues is the revolts initiated against the Istanbul government. While both the geographical distance and the fact that the people of the region are guided by belief groups that are quite different from the Sunni government are shown as the main reasons for the rebellions, the poverty of the people living in the Yemen region is also accepted as the reason for the revolts against the Ottoman state. Yemen occupies a geostrategic region due to its links with the Suez Canal, the Red Sea and the Aden Gulf. For this reason, this area, which the European colonial states wanted to keep under control to reach India, was attempted to be destabilized, and the society was divided into two

* Bu makale yazarın yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hun.kar2019@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6460-9972.

groups Sunnis and Zaydis, taking into account sectarian differences, and was guided by imams. Imam Muhammad, Imam Idris and Imam Yahya are the "imams" who are very powerful in the region and are known to guide the people in social events. The political position of Yemen, which comes with political events, has also attracted attention in Turkish literature. Thus, Yemen occupies a special place in the literary field, particularly in novels in which the region's political turbulence, wars, and rebellions are discussed. The struggle of the Ottoman Turkish soldiers to ensure stability and the psycho-social basis of this constitutes the main topic of these novels. The aim of the present study is to determine the importance of the Yemen region, examine how the Yemeni rebellions are approached in the novels, and evaluate the reasons behind the rebellions in the region within the framework of literature and society.

Key Words: Yemen, revolt, novel, religion, conflict.

Giriş

Arabia Felix (Mesut Arabistan) olarak da bilinen Yemen, Osmanlı Devleti'nin coğrafi olarak en uzak vilayetlerinden biridir. Yemen bölgesine, Mekke'yi dünyanın merkezi olarak kabul eden Müslüman coğrafyacılar tarafından Kâbe'nin sağında kaldığı gerekçesiyle "yemîn-sağ" ismi verilmiş ve zamanla bu isim kabul görmüştür (Tomar, 2013, s. 401-406). Birçok çöl alanına sahip Arabistan bölgesinde yağış alması nedeniyle dikkat çeken Yemen, Yavuz Sultan Selim döneminde Hicaz ile birlikte Osmanlı egemenliğine girmiş, 1539'da Osmanlı sancağı olmuştur. Yemen, Akdeniz ve Kızıldeniz'in güvenliğini korumak isteyen Osmanlı Devleti ve sömürge faaliyetleri yürüten İspanya, Portekiz, İtalya ve İngiltere gibi devletler için oldukça önem arz etmiştir ve bu devletler arasında Yemen için çatışmalar yaşanmıştır. Zamanla bölgede varlık göstermiş olan Yemenli yerel liderler yani "imam"lar ile Osmanlı valileri arasındaki uyuşmazlıklar, güç mücadelesine dönüşmüş ve böylece Yemen'de iki başlı bir güç ortaya çıkmıştır. Hindistan'ın çekici kaynakları için bölgeye gelen Avrupalı sömürgeci devletlerin Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ni kullanmak istemeleri ise Yemen'i daha da önemli bir konum hâline getirmiştir. İspanyol, İtalyan, İngiliz ve Fransızların da vaatleri ile Osmanlı Devleti'ni karşılığın almaya çekinmeyen Yemenli aşiret liderleri ve imamlar birçok kez ayaklanma başlatmışlardır. Bu ayaklanmaların maddi ve manevi birçok nedeni bulunmaktadır ve başlıca neden olarak mezhep farkı gösterilmektedir.

Osmanlı Devleti ile mezhep olarak farkı bulunan Yemenlilerin merkezi idareden koparak Osmanlı idarecilerine karşı ayaklanmaları güç olmamıştır. Bölgenin çoğunluğunun Zeydî¹ olarak anıldığı bu mezhep ismini, Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd'den almaktadır ve bugün Yemen'in resmî mezhebi olan Kasımiyye de Zeydî mezhebinin bir kolunu oluşturmaktadır (Gökalp, 2013, s. 328). Şiî mezhepleri arasında kabul edilen Zeydiyye'ye (Husilik) bağlı olan Yemenliler ile Sünni otoriteler arasındaki çatışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Yemen isyanlarında mezhep farkının dışında gösterilen bir başka sebep ise coğrafi olarak uzak olan Yemen'e müdahale etmenin zaman alması ve doğrudan bölge ile iletişimin kurulamaması sebebi ile İstanbul'daki yöneticilerin olayların ciddiyetini anlayamamalarıdır (Ehiloğlu, 2001, s. 246). Osmanlı memurlarının keyfî davranışlar sergileyerek Yemen halkına zulmettikleri iddiası da isyanların bir başka nedeni kabul edilir.² Ancak birçok araştırmacı Osmanlı Devleti'nin bölgede sömürge maksadı

¹ Zeydî taifesi iki sınıf olup sınıf-1 evvel müteveggıl ve sınıf-1 sâni mu'tedil ve sınıf-1 mu'tedil ise devlete muhib ve İmam Ali'nin zikri esnasında "radiyallahuanh" yerine "aleyhisselâm" derler. Zeydî mezhebi indinde Ramazan'da teravih namazı olmayıp kılmazlar. Hatta Ramazan'da yatsı namazını gece saat beşte kırlarlar. (*Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen*, 2008, s. 28).

² "Zeydiye inancı -bir yana, bazı Osmanlı idarecileri, Yemen'in merkezden uzak bir vilayet olmasını fırsat bilerek ve özellikle II. Abdülhamid döneminde Yemen ve Hicaz'ın sürgün yeri olarak görülmesinden dolayı, bazı idarecilerin rüşvet, iltimas, adaletsizlik gibi olumsuz davranışlar içine girmeleri halkı devletten soğutmuştur. Ayrıca bazı devlet memurlarının, halkın inançlarına, gelenek ve göreneklerine önem

gütmediğini ve düzenli bir yönetim anlayışına sahip olduğunu ve birçok imar faaliyetinde bulunduğunu belirtmektedir.

“İsyancıların arka planında bölgeye gönderilen memurların suistimalleri gibi sebepler bazı çalışmalarda zikredilmişse de Osmanlı merkezi yönetimin Yemen’deki varlığının sömürgeci bir anlayışa sahip olmadığı açıktır. Öyle ki Osmanlı Devleti burada pek çok gözle görünür imar faaliyetini yapmaktan da geri durmamıştır. Kale, karakol binası, devlet kurum binaları, iskeleler, yollar, okullar, hastaneler, hamamlar, suyolları, cami ve çeşmelerin arasında bulunduğu bu yapıların 71’i başkent San’a da kayıt altına alınmıştır. Eski San’a denilen bölgede ise 9 adet Osmanlı yapısı bulunmaktadır.” (Polat, 2017, s. 117).

Yemen’in stratejik bir noktada bulunması da bölgenin istikrarsızlaştırılmak istenmesinde önemli rol oynamış, güçlü devletler bu bölgede söz sahibi olmak istemişlerdir. Özellikle İngiltere ve Osmanlı, Yemen için birçok kez karşı karşıya gelmiştir. 1839 yılında Aden, İngilizlerin eline geçince VII. Ordu’yu görevlendiren Osmanlı Devleti bir yıl içinde Aden’i geri almayı başarmış ve Yemen’de isyancıların önlenmesi için bir dizi çalışma başlatmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi bölgeye Arapça bilen memurların gönderilmesidir. Ancak bu çalışmalar Yemen gibi bir coğrafyada yetersiz kalmış, bölgede yine huzursuzluklar yaşanmıştır.³ 1914 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti ile bir barış anlaşması imzalayan İngiltere, Yemen’de Osmanlı’dan sonra ikinci bir devlet olarak varlığını kabul ettirmiştir. Bazı araştırmacılar bu tarihten itibaren Osmanlı ve İngiltere’nin sınır komşusu olduklarına dikkat çekmiştir (Yeşilyurt, 2018, s. 359). İsyancı niteliğindeki büyük sorunlar ise ilk olarak İmam Kasım bin Muhammed tarafından başlatılmıştır. Ardından Yemenliler imamlar önderliğinde Osmanlı Devleti’ne iki kez daha büyük isyancı başlatmışlardır. Bunlardan birincisi 1889 yılında ikincisi ise 1895 yılındadır. Osmanlı Devleti bölgedeki hâkimiyetini henüz kaybetmediği için bu iki isyancı bastrabilmiştir.

İngilizler için önemli olan Yemen’de 1905 yılında başlayan isyancılarda ise İmam Yahya ve İmam İdrisi ön plandadır. Bu isyancılarda Osmanlı Devleti, Yemen’in günümüzdeki başkenti olan San’a’yı almak için 30.000 askerini kaybetmiştir. Osmanlı Devleti daha sonra İmam Yahya ile Dean Anlaşması’nı imzalamış ve barışı bir süreliğine sağlamışsa da İmam İdrisi İngilizlerle iş birliği içinde Osmanlı Devleti’ne karşı isyancı devam etmiştir. Osmanlı Devleti ise bu isyancıları bölgedeki aşiret liderleri ile görüşerek ve onlara makam ve maddi destek vererek bastırmak istemişse de isyancılar engellenememiştir.

Osmanlı askerleri İngilizler için çok önemli bir bölge olan Laheç’i ele geçirmiş ve Yemen’de büyük bir mücadele örneği vermiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nın, Hicaz isyancılarının başladığı bir dönemde Yemen’de İmam Yahya’nın desteğini alan Osmanlı, Yemen’in Ebha bölgesini elinde tutan İmam İdrisi’nin isyancı ile mücadele etmiştir. Bu mücadelede İmam Yahya’nın askerleri de İngiliz destekli İmam İdrisi ile çatışmışlardır. Bölgede bulunan ve Osmanlı’nın son Yemen Valisi olan Mahmud Nedim Paşa’nın mücadelesi de Yemen için verilen önemli mücadelelerdendir. Mahmud Nedim Paşa, Mondros Mütarekesi’nin imzalanması ile bölgeden çekilmek istememiş ve direnmekte ısrarcı olmuştur. “Evet, yeni bir güneş doğacaktır. O vakte kadar, Yemen’i emanet gibi

vermemeleri, halkın hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Hukuken vergi alma hakkı Osmanlı Devleti’ne ait olmasına rağmen, Zeydiye inancına göre de imam da vergi toplama hakkına sahipti. Hem devletin hem de imamın vergi toplamasıyla, halkın ekonomik durumu kötüleşmişti.” (XII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999, s. 1986.)

³ XVI. yüzyılda Yemen’in en güçlü imamı Muhattar, ilk kez başkaldırarak hükümet merkezi San’a’yı Türklerden geri almıştı. Bunun üzerine Mısır’dan 3.000-4.000 kişilik bir kuvvetle harekete geçen Osman Paşa, (Özdemiroğlu) Muhattar’la çetin muharebeler verildiği bir sırada yetişen Sinan Paşa kuvvetlerinin yardımlarıyla Yemen’in tekrar Osmanlı egemenliği altında kalmasını sağlamıştı. (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Hicaz, Asir Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918, 1978, s. 414).

muhafaza etmek benim namus borcumdur. Ne Babıali'yi ne padişahu ne İngilizleri, hiçbir şeyi tanımıyorum...Yemen'i düşmana vermeyeceğim!" (Özalp, İstanbul, 39) diyen Mahmud Nedim Paşa, daha sonra Mondros Ateşkes Antlaşması'na uymak zorunda kalmış, binlerce şehit verilen Yemen'den çekilmiştir.

Türk toplumunda ağıtlarla anılan Yemen bölgesi ve bölgedeki isyanlar, Türk edebiyatına da yansımış, romancılar eserlerinde dönemin siyasi ikliminin yanı sıra bölgeye giden valilerin ve Anadolu gençlerinin başından geçenleri ele almaya çalışmışlardır.

Edebiyat, kurmaca dünyanın bir ürünüdür ancak edebî eser, yaşanan dünyadan da izler taşır. Bundan dolayı gerçek ve kurmaca dünya, edebî eserde iç içe geçmiş olur. Kurmaca ürünler arasında başta sayılan roman türü de gerçeğin ayrıntılar ile yansıtıldığı bir türdür ve yazarlar toplumların geçmişlerini, tarihî dönüm noktalarını anlatırken bu türü sıklıkla tercih etmişlerdir. Elbette;

"Hiçbir romanın tarihi ve yaşanmış vakayı olduğu gibi dikkatlere sunduğunu iddia edemeyiz. Gerçek dediğimiz şey, değişikliğe uğrayarak edebi eserin dünyasına girer. Bunun için de hayatın gerçeği ile sanatın gerçeği birbirinden farklıdır. En gerçekçi olduğu iddia edilen edebi eserler dahi yaşanmış olanı değil, gerçeğe uygun olanı dikkatlere sunar." (Aktaş, 1991, s. 15).

Bu çalışmada edebî ürünlerin toplum ile yakın ilişkisi konu edilmiş, bölgede yaşanan isyanın hangi bakış açısı ile romanlarda nasıl işlendiği incelenmiştir. Yapılan incelemede Yemen isyanlarının romancılar tarafından iki dönem olarak ele alındığı görülmüştür. Bu dönemlerden birincisi IV. Murat döneminde yaşanan isyanlar bir diğeri ise Birinci Dünya Savaşı dönemindeki isyanlardır.

Sultan IV. Murat Devrinde Yemen İsyânlarının Romanlardaki Yansımaları

IV. Murat döneminde Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde sorunlar baş göstermiş, isyanlar yaşanmıştır. Rumeli, Anadolu ve Yemen coğrafyalarında çıkan ayaklanmalarla mücadele eden IV. Murat, katı kararlar almış ancak bazı bölgelerdeki isyanlar bastırılmamıştır. XVII. yüzyılın ortalarında Yemen'de artık Osmanlı otoritesi iyice yok olmaya başlamış ve Zeydî imam Müeyyed-Billâh Muhammed b. Kâsım, Kevkeban Kalesi'nde kendi adına para bastırarak Yemen Valisi Haydar Paşa'yı esir almıştır. Yine bu dönemde Kansu Paşa'nın gönderdiği "Yemen kulu" adıyla bilinen askerler ile isyancılar arasındaki mücadeleden sonuç alınamamış ve Osmanlı devleti Yemen'de güç duruma düşmüştür (Yılmaz, 2020, s. 179). Bu dönemde meydana gelen isyanlar romanlarda da konu edilmiştir.

M. Turhan Tan'ın *Cehennem'den Selam* romanında IV. Murat devrindeki Osmanlı merkezî otoritesini sağlamak için Kuyucu Murat Paşa tarafından öldürülmeye çalışılan ancak hayatta kalmayı başarabilen Kör Mahmut'un büyük bir asker olmak ideali içinde verdiği savaşlar ve Yemen'e gitmesi anlatılır. Romanda Yemen, Anadolu'dan beslenen bir yaratığa, bir kuyuya benzetilerek, Osmanlı Devleti'nin Yemen'i düzene sokmak için çok can feda ettiği, burada çok fazla şehit mezarının bulunduğu belirtilir.

"Yemen tam dört yüz sene gıdasını Anadolu'dan alan bir ejderin ağzına benzer. Her sene, bir hazine-i belahet gibi gemi gemi insanlarımız sahillerine bırakılıyordu. Geride kalan nişanlılar, analar babalar onların ancak ölüm haberini alırlardı. Yemen bir nev'i kuyu idi. İmparatorluk bu kuyuyu Türk cesediyle asırlarca imlâya çalıştı. Bu fedakârlık bu inat niçindi? Orada ölenler bunu bilmediler. Ölülerine ağlayanlar ise hiç düşünmediler. Yemen'de yatan şühedalarımızın makbereleri yoktur." (Tan, 1928, s. 345).

Romanda Kör Mahmut'un Yemen'de Osmanlı için mücadele ettiği ancak bunda başarılı olamadığına çünkü Yemenli bazı aşiretlerin dost görünerek düşmanlık güttüklerine ve bu insanların karakterlerinin oluşumunda çölün etkilerine de değinilir.

"Fırsatçı bedeviler daha ilk günden Kör Mahmud'u rahatsız etmeye başladılar. Üç gün evvel, emir-i adl diye ayağını öptükleri Mahmud'un şimdi hayatına kasdediyorlardı. Zaten zebunküslük sahra çocuklarının şiarıdır. Onlar kesemedikleri eli öperler, fakat ölünün elini kesmekte çekinmezler. Bir bedevi için kefen bile ganimet sayılır." (Tan, 1928, s. 570-571).

Yemenliler tarafından "emr-i adl" olarak karşılanan Kör Mahmut romanın sonunda yine bu kişiler tarafından öldürülmüştür. Yazar, Kör Mahmut'un Yemen'de şehit olan öncü askerlerden biri olduğunu da belirtir: "Kör Mahmud ile rüfekası işte bu şüheda kafilesinin pişdarlarından. Ana vatanla rabitaları hemen hemen kesilmişti yahut bu rabita bir hatıraya inkılap etmişti." (Tan, 1928, s. 543).

Ebubekir Subaşı, *Sultan IV. Murad Han* romanında on yedinci yüzyılda Yemen'de Osmanlı'ya karşı ayaklanan Zeydîlerin isyanına yer verir. Romanda isyancı lideri olan Zeydî İmam Muhammed'in kendisini "imam" olarak tanımlamasına ve Kevkeban Kalesi'nde kendi adına para bastırmasına yer verilir. İsyancı liderlerin çoğu gibi İmam Muhammed de kendisinin Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini söylemiş ve dinî eğitimden yoksun Yemenlileri aldatıp ayaklanmalarda kullanmıştır. Yazar ayrıca Yemen Valisi Haydar Paşa'nın bu isyancılara karşı yetersiz kalması üzerine merkezî yönetimin bu isyanlar karşısındaki tutumunu da anlatır: "Buradaki Zeydî mezhebine mensup olan Araplar baş kaldırıp kendilerince İmam diye bildikleri Muhammed'e uymuşlardı. Güya o seyitlik davası güderek emir'ül müminin unvanı ile hesapta bütün Müslümanların başına geçmişti." (Subaşı, 2017, s. 273-274).

Yazar, XVII. yüzyılda ayaklanan Yemenlilere karşı Mısır'da bulunan Kansu Bey'in görevlendirilmesinden bahseder. İstanbul'da bulunan ve romanda "rezil" olarak anıldıkları belirtilen kişilerden bir grubun da Kansu Bey ile beraber Yemen'e gönderilmiş olmasını anlatan yazara göre Kansu Paşa, isyanları daha sakin bir yolla bastırmak yerine bölgede bulunan Hicaz şerifini öldürmüş ve olayların büyümesine neden olmuştur.

"Yemen eyaletine beylerbeyi tayin olunup İstanbul'un rezillerinden ve ayak takımından on bin kişi Yemen askeri olarak yazılıp kırmızı ve sarı bayraklarını astılar. Kırmızı bayrakların başına Yemen hududunu ve Yemenlilerin ahvalini bilen meşhur İdris Ağa tâyin olundu. Sarı bayraklıların başına ise yine onun gibi iş bilir olan Hamza Ağa tâyin edildi. Ancak askerler câhil ve rezil kimseler olup İstanbul'da bile zapt olunmaları kolay olmuyordu." (Subaşı, 2017, s. 273).

Subaşı, Osmanlı Devleti'nin bölgede on yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar süren isyanlardaki başarısızlıklarının nedenlerini de ortaya koyarken coğrafi sınırlarına ulaşmış imparatorluk topraklarını elde tutmanın güçlüklerine de dikkat çekmektedir. Bu isyanları bastırmak üzere Mısır'dan yola çıkan Kansu Paşa'nın Yemen'de başarısız olmasını ele alan yazar, bu başarısızlıkta onun değil merkezî yönetimin yetersiz kalmasının payının büyük olduğunu söylerken bölgenin de "şerif", "imam" gibi yerel güçlerle yönetildiğine dikkatleri çekmek ister. Romanda Kansu Paşa'nın isyanları bastırmak için "İstanbul'dan destek geliyor" şeklinde sahte haber yaydığı, böylece isyancıların bir süre de olsa duraksadığı anlatılmakta, Yemen'e giden Türk askerlerinin çöl iklimi şartları yüzünden yaşadıkları zorluklara yer verilmektedir.

"Bazen Arap askeri gelip Osmanlı askerini kuşatınca bunlar 'bize İstanbul'dan asker geliyor' diye haber aldıklarını yayıp sevinç davulları çalıyorlardı. Böylelikle Arapları şaşırtıp bu hile ile bir müddet kaldılar. Askerin çoğu bu memleketin sıcak havasına

tahammül edemeyip tehlikeli hummaya tutulmuş ve çoğu vefat etmişti.” (Subaşı, 2017, s. 367).

Ahmet Haldun Terzioğlu da *IV. Murat* romanında Yemen’de meydana gelen ilk isyanları konu eder. Romanda IV. Murat devrinde başlayan isyanlara karşı Osmanlı Devleti’nin isyanları bastırması için Çerkez Ahmet Paşa’yı görevlendirmesine ancak daha Mısır’da Çerkez Ahmet Paşa’nın zehirlenerek öldürülmesine değinilir. Ayrıca romanda İmam Muhammed’in isyanın başlangıcındaki faaliyetlerinin yanı sıra Yemen toplumundaki imamlık kavramının gücüne de yer verilir: “İmam Muhammed Kevkeben kalesinde namına sikke kestirdi. Bunu yapması bağımsızlık işaretiydi. Ardından yoksul Arap kabilelerine para dağıtarak yanına çekmeye çalıştı. Onlara yeni gelen imkânları gösterdi. Böylece çevresine 100 binden fazla kişiyi toplamayı başardı.” (Terzioğlu, 2018, s. 267-268).

Romanın devamında Çerkez Ahmet Paşa’nın öldürülmesi üzerine Yemen’deki isyanı bastırmak üzere yine bir Çerkez olan Kansu Paşa’nın görevlendirilmesinden bahsedilmektedir. Konu ile ilgili diğer romanlarda olduğu gibi Yemen’deki isyanları bastırmak için İstanbul’dan “Yemen kulu” adı altında asker toplandığından da söz edilir:

“Yemen için seferberlik ilan edildi. Osmanlı, Yemen işini çok ciddiye alıyordu. İstanbul’da ‘Yemen Kulu’ adı altında toplanan kuvvetler Kansu Paşa’ya ulaştırılacaktı. Süveys’ten gemilere bindirildi Yemen kulları.” (Terzioğlu, 2018, s. 268).

Ayrıca romanda Yemen’deki Zeydî isyanını bastırmaya giden “Yemen Kulu” olarak anılan askerlerin bölgenin iklimine dayanamayarak hastalığa yakalandıklarına ve askerlerin yeni bir ayaklanma ihtimaline karşı uyarıldıklarına, bunun üzerine geri dönmek isteyenlere izin verildiğine de yer verilmiştir: “Yemen iklimine dayanamayan askerler arasında hastalık çıktı. Bir kısmı vefat etti. Zaman geçmiş üç sene tamamlanmıştı. Kansu Paşa askerden dokuz yüz kişinin geri dönmesine izin vermek zorunda kaldı.” (Terzioğlu, 2018, s. 270).

Yazar, romanda sıklıkla Yemen’in coğrafi uzaklığından dolayı merkezî otoriteye bağlı olmadığına ve bölgede Zeydî imamların böylece güçlendiğine yer verirken Kansu Paşa da dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti’nin görevlendirdiği askerlerin yanlış uygulamaları nedeniyle başarısız olduklarını anlatır.

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yaşanan Yemen İsyanlarının Romanlardaki Yansımaları

Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı sırasında mücadele ettiği önemli cepheleden biri olan Yemen cephesindeki savaş, Zeydî imamların isyanları nedeniyle daha da zorlu bir hâl almıştır. 1904 yılında İmam Yahya isyan etmiştir ancak Sultan II. Abdülhamid’in ıslahat uygulamaları ile isyan bir süre yatıştırılmıştır (Karpat, 2004, s. 377). 1910 yılında ise İmam İdrisî isyan etmiş daha sonra bu iki isim birleşerek Osmanlı Devleti’ne topyekûn bir ayaklanma başlatmışlardır. Osmanlı Devleti’nin çağrularına cevap veren İmam Yahya devletin tarafına geçmişse de önce İtalyanlar sonra İngilizler tarafından desteklenen İdrisî ayaklanmadan vazgeçmemiştir.

Bu cephe Osmanlı Devleti için psikolojik bir harp hâline de gelmiş, Anadolu’dan birçok Türk genci bu isyanlar ile mücadele için Yemen bölgesine gönderilmiştir. Romanlarda da bu isyanlar ve bu isyanlar ile mücadele eden Osmanlı askerlerinin hayatlarına yer verilmiştir.

Refik Halit Karay’ın *Nilgün* romanında Yemen’den ve bölgedeki isyanlardan kısaca söz edilir. Yazar, Yemen’deki isyanlara karşı II. Abdülhamit döneminde Osmanlı

Devleti'nin almaya çalıştığı önlemlerin yetersizliğini roman kişisi Ömer'in bakış açısından anlatır ve Anadolu Türklerinin gönderildikleri Yemen'de çaresiz bırakıldıklarını söyler. Karay, Tüfekçi Mülazım-ı Sanisi Sabit Efendi'nin hayat hikâyesi üzerinden isyancılar ile mücadele etmeleri için Yemen'e sevk edilen askerlerin göz göre göre ölüme gönderildiklerine yer verdikten sonra Meşrutiyet'le birlikte devletin Yemen politikasının da değiştiğini söyler. Yazar, Sabit Efendi'nin Yemen'den Meşrutiyet'in ilanı ile geri döndüğünü fakat bu kez de Yemen'de yakalandığı kara sarılık hastalığı sebebiyle altı ay içinde öldüğünü anlatır:

“Ben Asya sahilindeki bir yeri, Yemen'i ve oraya asırlarca gömdüğümüz askerlerimizi düşünüyorum. Onun iskelesi Hüdeyde, azıcık cenupta, karşımızda, belki de dünyada hiçbir devlet evladını hiçbir yer için bu kadar pisipisine, insafsızca, idraksizce ve lüzumsuzca harcamamıştır. Hele Abdülhamid devrinde... Tek gambotu olmayan ve hem ticaret hem harp filosundan mahrum bulunan bir imparatorluk tasavvur edilebilir mi? İşte böyle bir imparatorluk külüstür teknelerle, Süveyş kanalı şirketine müruriye parasını bile borçlanarak ve başında güneşliği olmayan kızıl fesle sırtında abadan elbiselerle asker yollayarak tutunmağa, isyanları bastırmağa uğraşır.” (Karay, 1960, s. 75).

Karay, Osmanlı Devleti'nin geçmişte denizlere hâkimiyetinden dolayı bölgede güçlü olduğunu da vurgular. Kızıldeniz'e kıyısı olan Yemen'deki isyanların bastırılmamasının sebebini de yine Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'deki hâkimiyetini kaybetmesi olarak gören yazar, güçlü devletlerin deniz ulaşımına önem verdiklerini, özellikle de Süveyş Kanalı ve Hint Okyanusu'nun çok önemli olduğunu söyler.

“Akdeniz bir zaman bizim, Türklerin deniziydi; Karadeniz de öyle. Peki, şu Kızıldeniz -iki sahili ile- bizim olmamış mıydı? Bizimdi; fakat hulûl edememiştik. Hâlâ Süveyş Kanalı'ndan geçip Hint Okyanusu'na açılan bir tek gemimiz yok.” (Karay, 1960, s. 76).

Ali Kemal'in otobiyografik romanı *Fetret*'te Yemen'in başkenti San'a'da görülen isyanlardan söz edilirken bir Osmanlı memuru olan Neriman Paşa'nın bölgedeki isyanlar sırasında nasıl zenginleştiğine yer verilmektedir. Böylece romanda düzen sağlayıcı olarak görevlendirilenin bizzat düzen bozucu olduğuna ve isyanlarda Osmanlı Devleti'nin başarısızlığının bir başka nedeni olarak bölgede görev yapan ve görevi kötüye kullanan memurların varlığına da değinilmiş olunur.

“Bu zat vaktiyle, devr-i kadimde vükeladan, en müteneffiz vükeladan idi, on altı, on yedi sene nazırlıkta kalmıştı, nazır olmadan evvel Yemen'de, Haleb'de, Bağdad'da valiliklerde bulunmuştu, ahval-i hususiyeye ahlak-ı hamide sahibi bir adamdı, efrad-ı ailesine müşfik; maiyetine, uşaklarına, herkese kar-ı munassıf, muhik, nazik idi, hususi muamelatında istikametten asla ayrılmazdı, hiçbir ferdin hakkını hiçbir zaman yemezdi, lakin memuriyet-i hükümette, hizmet-i umumiyyeye gelince böyle değildi. Maalesef mürtekib, mürteşi idi. Ta Yemen'den itibaren valiliklerinde külli irtikabatta bulunmuştu, mesela ilk San'a isyanında meşayihu te'dibe memur olduğu zaman insafsızca soymuştu, hazine hazine riyaller gasbetmişti.” (Ali Kemal, 2003, s. 105).

Lütfi Parlak'ın *Anadolu Fidanlarının Gidip Dönemediği Yer Yemen* romanı Erzincan'da başlar. Romanda Anadolu'nun bir köyünden Yemen'e askerlik yapmak için giden Mehmet Sai't'in hayatı üzerinden Yemen'de Türk askerlerinin yaşadıkları zorlu mücadele ele alınır. Roman, isyanlar, mezhep çatışmaları üzerinden devam ettirilirken savaşın sonunda esir düşen Mehmet Sai't'in Türkiye topraklarına dönmesi ile sonlandırılır. Romanda XVI. yüzyılda Yemen'i sömürgeleştirmeye çalışan İtalyanlara karşı ilk olarak Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in harekete geçtiği belirtilir ve Yemen'in Hicaz'ı korumak isteyen Türkler için önemine yer verilir. “Dertsiz geçen günü gün saymayan Yavuz Sultan Selim,

1517'de Mısır'ı Osmanlı topraklarına kattıktan sonra Yemen'e yöneldi. Çünkü Portekiz tehdidine karşı Hicaz, tehlikede idi. Onu korumanın yolu da Yemen'den geçiyordu." (Parlak, 2008, s. 9).

Lütfi Parlak, Yemen yönetiminden bahsederken bu bölgede bilinen şekliyle bir devlet düzeninin olmadığını ve Yemen toplumunun aşiretler, şeyhler veya kabile reisleri ile yönetildiğini anlatmaktadır. Ayrıca Yemen'e gelen yabancılardan özellikle İngilizler ve onların etkisinden de söz etmekte İmam İdris'in kişisel çıkarları için İngilizlerle anlaşmasını belirtmektedir (Parlak, 2008, s. 200).

Romanda Yemen'deki toplumsal düzende oldukça güçlü olan aşiret sisteminin yerini anlatmaya devam eden yazar, her bir aşiret reisinin kendi aşiretini temsil eden ayrı bayraklarının olduğunu söyler: "Kabile reisi anlamına gelen şeyhler, konumları gereği herkesten farklı yaşıyorlardı. Altın düğmeli ve göz alıcı çadırları, ta uzaktan görünüyordu. Tepesinde, kendilerince makbul sayılan renkli bir bayrak dalgalanıyordu. Her bayrak, bir kabile demektir" (Parlak, 2008, s. 190).

Yazar, ayaklanmaların en büyüğü olarak değerlendirdiği İmam Yahya ayaklanmasının ardından İngiliz destekleriyle İmam İdris'in başlattığı ayaklanmayı anlatır. İmam Yahya, San'a şehrini kuşatmıştır ve o bölgede bulunan Türkler açlıkla baş başa bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki valisi olan Tevfik Bey'in, İmam Yahya'ya Müslümanın Müslümana bunu yapmasının reva olmadığını bir mektupla söylemesi de kâr etmez. Yazar, bu durumda Yemen'de bulunan yöneticilerin aciz, imamların ise gafil olduklarını söyler (Parlak, 2008, s. 121).

Parlak, *Anadolu Fidanlarının Gidip Dönemediği Yer Yemen* romanında Yemen'in toplumsal yapısına da değinir. Romanda Yemen'in "imam" olarak tanımlanan topluluklar tarafından yönlendirilmekte olduğunu ve imamın yönlendirmesi ile toplumun nasıl şekil aldığını anlatır: "Kabile reisi satıldı mı, herkes satılmış demektir. İsyanların bir sebebi de buradaki şeyhlerin; başka destekler bulmalarının, başka efendilere bağlanmalarının bir neticesiydi" (Parlak, 2008, s. 186).

Osmanlı Devleti'nin bölgede sükûneti sağlamak için çeşitli anlaşmalar imzaladığı ve bölgenin ileri gelenlerini maaşa bağladığı da romanda konu edilir. Maaşa bağlananlardan biri de İmam Yahya'dır. Osmanlı'ya isyan bayrakları açan İmam Yahya ile İdris'in karşılaştırıldığı romanda İmam Yahya "tam bağımsızlık" yanlısı olarak anlatılır. Romanda İmam Yahya'nın ülkesini Osmanlılardan "kurtarmak" amacı ile isyan etmesine rağmen daha sonra bölgede güçlenen İngilizler ile mücadele etmek zorunda kalacağını bildiği için Osmanlı Devleti ile bütün ipleri koparamadığına da yer verilmektedir (Parlak, 2008, s. 198). Beni Amr, Beni Nesir, Beni Eslem, Asir'de İmam İdris, Hicaz'da Şerif Hüseyin gibi isyancıların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıklarından da söz edilirken İmam Yahya'nın bir dönem ayaklanma düşüncesinden vazgeçip isyancılara karşı Osmanlıların safına geçtiği de belirtilir.

Osmanlı Devleti, Yemen'de imam olarak adlandırılan ve toplum tarafından önemli addedilen bu kişilerin başlattıkları isyanlar ile çok uzun zaman mücadele etmiştir. İmam Yahya ile uzlaşan ve kendi tarafına çeken Osmanlı Devleti bu defa da İmam İdris ile mücadele etmeye başlar. Romanda "imam"ların başlattıkları isyanların sonucunda bölgede dehşet uyandıran olayların da yaşandığına değinilir. "Her kabile lideri, kendi başına hareket ediyordu. Bu durumun bazen zararlarını da görüyorduk. Çünkü kendisini ispat etmeye çalışan cellatlar, sırtlanlara bile dudak ısırtacak vahşetleri çekinmeden gerçekleştiriyorlardı." (Parlak, 2008, s. 177).

Ayrıca romanda Şiîliğin Yemen'deki bir kolu olan Zeydilikten ve isyancı liderlerin bu inancı nasıl kullandıklarından, isyan eden Zeydîlerin VII. Ordu'yu yenerek San'a'yı ele geçirdiklerinden de söz edilir (Parlak, 2008, s. 201).

Yazar, ilk isyanın 1839'da başladığı Yemen'de Osmanlı Devleti'nin ne aradığı sorusuna yanıtlar vermeye çalışır. İngiltere'nin bölgedeki amacının sömürge topraklarına giden yolları güvenceye almak olduğunu belirten Lütfü Parlak, Osmanlı Devleti'nin ise Mekke ve Medine'nin güvenliğini sağlamak ve tehditleri önlemek amacıyla Yemen'de bulunduğunu söyler: "Ümit Burnu'nu dolaşarak on binlerce km yol kat edip Hindistan'ı sömüren ülkelerin tehdidinde olan Kâbe'nin güney sınırlarını emniyete almamız lazımdı (Parlak, 2008, s. 73).

Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması ile Yemen'den çekilme kararı almıştır. Lütfü Parlak bu anlaşmanın Osmanlı ordusunun Yemen'de az da olsa barışı sağlamak üzere olduğu bir dönemde imzalandığını söyler.

Nedim Gürsel'in *Allah'ın Kızları* romanında da Yemen cephesine savaşmaya giden Osmanlı askerlerine kısaca değinilir. Roman, biyografik bir roman olması sebebiyle de dikkat çeker. Gürsel'in büyükbabasının da Birinci Dünya Savaşı'nda, Orta Doğu'daki savaşa katıldığı bilinmektedir. Yazar, romanda Yemen cephesinin Türk halkının hafızasında bıraktığı yeri ele alır ve Yemen'in "Arabistan" olarak kabul edildiğini, bu bölgenin ağıtlarla birlikte anıldığını ekler. Romanda Osmanlı Devleti'nin Yemen cephesine asker gönderme siyasetinin de eleştirildiği dikkat çeker:

"Deden savaşmaya gitmişti oralara, hacılığı 'Yemen gazisi' oluşundandı, Mina'da şeytan taşlayıp Arafat'a tırmanmasından değil. Zemzem'den içmek de nasip olmamış, ama bir biçimde, büyükannenin söylediğine bakılırsa deden hacı olmuştu. Nasılsa dönebilmişti Yemen'den, gidenin bir daha gelmediği, türkülere, destanlara konu olan Yemen'den. (...) 'Burası Muş'tur yolu yokuştur/Giden gelmiyor acep ne iştir!' Ne işi olacak, giden gelmiyordu elbet, orada, o kutsal topraklarda susuzluktan kuruyor, kurda kuşa yem oluyordu. Çöken bir imparatorluğu kurtarmak uğruna." (Gürsel, 2008, s. 40).

Zekeriya Bican'ın *Azap Günlerinde Harput Yemen Sarıkamış* romanı Anadolu'dan Rize, Elâziğ gibi şehirlerden Yemen'e isyanları bastırmaya giden Osmanlı askerlerinin yaşadıklarını konu alır. Bican, romanda Hudeyde Limanı'nın ardından gidilen Tehame Çölü'nü, Yemen'in zorlu iklim şartlarını ve isyanlarda yaşanan iâşe sorununu⁴ anlatırken isyanların sonucunda bölgede şehit düşen askerlerin yaşadıklarına yer verir. Ayrıca romanda Mehmet Ali Paşa ve Ahmet Fevzi Paşa'nın Yemen isyanlarında başarısız olmaları üzerine Ahmet İzzet Paşa'nın Yemen'e atanmasını anlatır. Ahmet İzzet Paşa ilk iş olarak isyanlara müdahale için Menaha'da bulunan bütün birlikleri bir araya getirir ve "Yemen Umum Kuvvetleri"ni kurar.

Romanda Ahmet İzzet Paşa'nın 15 Temmuz'da San'a şehri üzerine yürüyerek şehri isyancıları temizleme planlarına da yer verilir. Bu kuşatma sonucunda başarılı olursa da Ahmet İzzet Paşa, İmam Yahya ile anlaşma yapmak zorunda kalır. Romanda onun Şerare meydanında karşılaşması ve halka yaptığı konuşmadan şöyle söz edilmektedir: "Bu topraklarda huzursuzluk çıkarıcıların İslam düşmanı olduğunu ve ona taraftar olanların da mukaddes İslam dinine ve onun mensuplarına ihanet ettiklerini yarın Allah

⁴ Yemen'deki asker çoğunlukla arpa çorbası ile hayatını sürdürmeye çalışmıştır. Sadece asker değil sivil memurlar ile terhis edilip Yemen'de kalan kuvvetler de aynı zor şartlar altında yaşamaktadır. (Sert, 2016, s. 133).

huzurunda dökülen kanların hesabının sorulacağı hususlarında nasihat etti" (Bican, 2008, s. 85).

Yazar, Ahmet İzzet Paşa'nın San'a'daki kuşatmada başarılı olmasına rağmen bu isyanları tamamen durdurmada başarılı olunacağı umudunu taşımadığını ve buradaki imamların birer "cami imamı" olmadığını, düşmanın da Yemenliler değil İngiliz, Fransız ve İtalyanlar olduğunu anladığını belirterek İstanbul'dan yardım istediğinden de söz eder. İstanbul'un kararı ile Yemen'de bulunan Zeydî aileleri ile temasa geçildiğinden; bu toplantılarda Yemenlilerin isyanlara destek vermemeleri gerektiğinden; bu isyanların İslam düşmanları tarafından çıkarıldığı bilgilerinin Yemenli üç büyük aileye anlatıldığından bahsedilir. Yazar, bu noktada Mehmed Niyazi Özdemir'in *Yemen Ah Yemen* isimli romanından bir alıntı yapar:

"Paşa, Zeydîlere bu isyanların arkasında İslam düşmanlarının olduğunu izah ettikçe Zeydî liderleri başları ile onaylıyor doğrudur diyorlardı. 'Zeydî liderlerinin en yaşlı olanlarından biri sözü alarak çok iyi olur paşa hazretleri ümmetimizi ve devletimizi zayıf düşüren bu kine bu kanın akmasına ne gerek var.'" (Bican, 2008, s. 86).

Romanda imamlarla yapılan anlaşmalara rağmen isyanların devam ettiği belirtilirken Yemenli isyancıların vahşice saldırılarına ve bunların birinde Ahmet İzzet Paşa'yı öldürmelerine ve insanlık dışı muamelelerine yer verilir: "Daha ilk anda birçok asker ve subayımızı şehit ettiler. (...) Onlarca isyancı Arap, İzzet Paşa'nın yerde yatan naaşı etrafında leş kargası gibi toplanmış neşeli naralar atıyorlardı." (Bican, 2008, s. 90).

Bican, romanda Yemen'deki isyanlarda Avrupalı casusların payının büyük olduğundan, buraya gelen casusların çocuk yaştan itibaren bir Müslüman gibi eğitildiklerinden, görev verilince de ilgili bölgede Müslüman kılığına girerek bir Müslüman gibi ibadet edip dini eğitimden yoksun bırakılmış halkı aldatıp Osmanlıya karşı kıskırtıklarından söz etmektedir: "Müslüman ahali arasında çok uzun yıllar hiçbir şeye karışmadan yaşıyor ve halkın güvenini kazanıyorlardı. Namazlarını öylesine ciddiyet ve huşu içinde kılıyorlar yerli halk bu adamların kendilerinden daha üstün mümin olduklarına kanaat getiriyordu." (Bican, 2008, s. 80-81).

Zekeriya Bican, İngiliz ve İtalyanların mezhep farkını kullanarak halkın Osmanlı Devleti'ne karşı cephe almalarına neden olmalarının yanı sıra hilafet kavramının da isyanlarda kullanıldığından söz eder. Yazar ayrıca İngiliz ve İtalyanların asıl amaçlarının bu bölgede bulunan maden ve petrol yataklarını ele geçirmek olduğunu anlatır. Romanda tabur komutanı olan ve Arapça bildiği vurgulanan Musa Bey'in, isyanları bastırmada Osmanlı Devleti'ne çok katkı sağladığından söz edilir. Böylece ortak dil kullanımının Yemen'deki olaylarda önemine de işaret edilmiş olur. Ayrıca bölgedeki halkın karakter yapısına da değinilen romanda Yemenlilerin çalışmaktan yana bir topluluk olmadıkları ve İslam dinini de üçüncü şahıslardan özellikle de yabancı ajanlardan öğrendikleri belirtilir. (Bican, 2008, s. 108).

Azap Günlerinde Harput Yemen Sarıkamış romanında Mehmed Niyazi Özdemir'in Yemen Ah Yemen isimli romanında geçen Abdullah Mansur isimli roman kişisi de dikkat çeker. Gerçek adı George Wyman Bury olan bu ajan, Yemen'de Müslüman kılığına girerek Yemenlileri aldatıp Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmıştır. Tam yirmi beş yıl kadar Yemen, Fas, Aden, Somali ve Mısır'da yaşamış, kendisini çevreye doğa bilimci olarak tanıtmıştır. "Wyman Bury ya da Abdullah Mansur, Yemen'deki tek İngiliz ajanı değildir. Hacı Ali ismini kullanan ve bir İngiliz subayı olan Wavell, yakalanarak İngiliz konsolosluğuna teslim edilmiştir" (Bury, 2021, s. 3). Romanda bu ajanın yaptıklarından söz edildikten sonra, onun gibi birçok Müslüman görünümü ajanın İslam topraklarında var olduğu söylenir:

“İngiliz asıllı Abdullah Mansur isimli hocanın evi yakılarak adamları ile beraber öldüğünü öğrendiğinde çok mutlu oldu. Bir Osmanlı askeri kafası getirene bir altın verileceğini vaat eden bir canavar ortadan kalkmıştı ama kim bilir daha kaç Abdullah Mansur, Osmanlı topraklarında, Osmanlı parasıyla, Osmanlı askerinin kafasını kopartıyordu.” (Bican, 2008, s. 107).

Ahmet Çevik’in *Tutsak Yollar* romanında da Anadolu’daki Türk köylülerinin Yemen’e savaşmaya gitmeleri konu edilir. Romanın ana karakteri Hıdır, çocuğu olan kardeşinin yerine Yemen’e gitmeyi kabul eder. Romanda Fırat Nehri aşılarak başlanan yolculukta Osmanlı Devleti’nin maddi olanaklarının zayıflığı ele alınır. Daha sonra Süveyş’e ulaşan askerler Yemen’e gönderilir. Romanda Yemen’de isyanlar, mezhep çatışmaları ortasında kalan Türk askerlerinin en çok zorlandıkları konu ise iklime yabancı olmaları olarak gösterilebilir. Birçok çatışmaya giren Hıdır, nihayetinde zorlu şartları aşarak Türkiye’ye dönme fırsatını yakalarken birçok arkadaşını da ne için savaşıklarını anlayamadığı Yemen topraklarında şehit olarak bırakmıştır.

Tutsak Yollar romanında isyanların ilk başladığı yer olan San’a’nın otuz km. kuzeyinde yer alan Huş’a, yani eski adı Simuş olan bölgeye yer verilir ve oraya giden askerlerden söz edilir. Bölgeye giden Mahmud Nedim Bey, burada imamın Osmanlı halifesi Sultan Reşat adına değil de Yemen’de imam olarak kabul gören İdrisî’nin adına hutbe okuduğunu görür ve böylece Yemenlilerin ihanet içinde olduklarını anlar: “İmam bize puşluk etti Çavuş. Biz, Padişahımız Efendimiz Sultan Reşad Hazretleri’nin adına hutbe okunacağını düşünürken o, İdrisî’nin adına hutbe okudu. Mahmud Nedim Bey oldukça üzgün ve öfkeli bir şekilde çıktı camiden.” (Çevik, 2013, s. 98).

Romanda bölgede hüküm süren Osmanlı güçlerinin adaletli bir yönetim sağlayamadıklarına ve isyanların birçoğunun bu sebeplerle çıktığı iddialarına da değinilir. Özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin otoritesinin zayıflaması, uzak bölgelerdeki yöneticilerin başına buyruk kararları, halktan haksız vergi toplamaları devlete karşı bir öfke uyandırmıştır. Romanda da Osmanlı Devleti’nin bu bölgelerde vergilerini dahi toplayamadığı hatta yerel yöneticilerin, vergilerin %95’ine el koydukları belirtilmektedir.

“Gertrude Bell yolculukları sırasında kentlerin dışına çıkıldığında Osmanlı otoritesinin yok olduğunu ve onun yerini yerel şeyh ya da ağaların aldığını görmüştür. Soyguncuların cirit attığı bölgeler de vardı. Sallantıdaki Türk hükümeti imparatorluğun temelini oluşturan vergileri toplamayı bile beceremiyordu. I. Dünya Savaşı’ndan hemen önce vergilerinin sadece %5’i devlet tarafından toplanıyordu kalan %95’ini bağımsız mültezimler topluyordu.” (Fromkin, 2018, s. 36).

Ahmet Çevik romanda halktan haksız yere toplana vergilerin yanı sıra yöneticiler ve Yemen halkı arasında yaşanan iletişim sorununa yer verir. Çevik, Osmanlı’nın bölgede Türkçeyi öğretememiş olmasının devlet ile halk arasındaki iletişim sorunlarının kaynağının başında geldiğini söyler:

“Burada Osmanlı adaleti diye bir şey kalmamış azizim. Buraya gönderilen kadıların hemen hemen hiçbiri Arapça bilmiyor. Bilenler de Yemen şivesi konuşmuyor. Arapça bilmedikleri gibi doğru dürüst tercüman da bulamamışlar. Bu yüzden en küçük davalar bile senelerce sürüncemede kalmış. Meselelerinin kadılarınca halledilemeyeceğine inanan halk da yerli fakihlere giderek çözmüş meselelerini.” (Çevik, 2013, s. 98).

Ahmet Çevik, Osmanlı Devleti’nin Yemen’de yerel güçlerle baş edemediğini, eğitimsiz halkın her dönem kıskırtmalara açık olduğunu belirtir. Yönetimin Yemen halkına eğitim götüremediği gibi bölgeye atanan memurların da merkezden uzak olmanın verdiği etkiyle yetkilerini kötüye kullanarak adaletsizlik yaptıklarına yer verir. Romanda

Yemen'deki isyanların en önemli sebebi merkeze olan uzaklığı ve devletin coğrafi sınırları aşmış olması olarak gösterilebilir.⁵ Eğitimin olmadığı Yemen'in kırsal bölgelerinde etkin olan "imam"lar halkı, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiş, halk hem Osmanlı Devleti'ne hem imamlara vergi ödemek mecburiyetinde kalmıştır. Bu da isyancıların bölgede taraftar bulmasının en önemli sebepleri arasında gösterilmiştir. Yazar, ayrıca Zeydi mezhebine bağlı olan Yemenlilere Osmanlı tarafından Sünni mezhebinin dayatıldığını da iddia eder. Romanda yine askerlik yaptırılmayan Yemen halkının kendi ülkelerinde yabancı gibi kaldıklarını ve ülkelerinin işgal edilmiş gibi olduğunu düşündüklerine yer verilmiştir:

"Fihakika ne Yemen halkı kendini Osmanlı tebaası olarak görebilmiş ne de buraya sürgün olarak gönderilen memurlar kendini devletin memuru. (...) Devletin bu nokta-i nazardaki en belirgin yanlılığı, Zeyyidi, İsmaili ve Vahhabi mezheplerinden olan yerli halka Sünni mezhebini dayatmış olmasıdır. Oysaki Yemen çöllerinde yaşayan bedevi halkın tamamına yakını Zeyyidi mezhebindedir..." (Çevik, 2013, s. 103).

Osmanlı Devleti Yemen ile bağlarını korumak için bölgede birçok vali görevlendirmiş, bölgeye birçok memur atayarak imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Ancak dönemin ulaşım sorunları Yemen isyanlarını bastırmada Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Zamanla kötü yönetilmeye başlayan yoksul Yemen halkı, İngiliz propagandasının da etkisiyle Yemen'deki isyancılara tepki göstermeyerek Osmanlı Devleti'ni artık bir işgalci olarak görmeye başlamıştır. Romanda bu olaylar İmam İdrisî'nin yardımcısı Şeyh Abdullah tarafından anlatılır: "Burası bizim ülkemiz Mülâzım! Dört yüz yıldan beri Osmanlı'nın olmayan Yemen, bundan sonra da olmayacak!" (Çevik, 2013, s. 118).

Romanda İmam İdrisî'nin yalan propaganda ile Osmanlı Devleti'ne karşı üstünlük sağlamaya çalışmasına yer verilirken camilerin Müslüman toplumda artık mezhep mezhep bölündüğü ve Zeydî Camisi, Senusi Halifesi gibi kavramların toplumda sıradanlaştığı da işlenir. Ayrıca Ferik Said Paşa'nın Yemen'deki isyanı bastırmak için Yemen'e gitmesi ve başlangıçta dostane davranan isyancı lideri İmam İdrisî tarafından tuzağa düşürülmesi de ele alınır:

"Osmanlı'ya bağlı sıradan bir şeyh olduğunu, gerekirse vaazlar vererek isyan etmek isteyenlere de engel olabileceğini" söylemiş. O koskoca, gönlü insan sevgisi ile dolu paşa da buna inanmış ve bu isyanı kansız bastırdık diye düşünerek, Yemen ahalisinin önünde bu şerefsiz İdrisî'nin elini öpmüş. Arkasından da 'İsyanı bastırdım.' diyerek sevinçle geri dönmüş İstanbul'a. Said Paşa, Yemen'den ayrılınca da 'Osmanlı Paşasının elimi öptüğünü hepiniz gözlemlenizle gördünüz işte...!'" (Çevik, 2013, s. 99).

Mehmet Niyazi Özdemir'in *Yemen Ah Yemen* romanı askerî okuldan mezun olan Celaleddin, Mehmet ve Rahmi'nin Yemen'deki görevlerini ele alır. Romanda San'a,

⁵ İbn-i Haldun'a göre, bir iktidarın zamanı yönetebilme, ona hâkim olma becerisi, iktidarın sağlamaşması ve topraklarının genişlemesi oranında azalır:

'...bir devletin çöküşü, önce uzak taşra vilayetlerini etkiler. Bir devler hatırı sayılır toprağa sahip olduğunda, vilayetleri merkezinden çok uzaklara kadar genişlemiştir ve sayıca fazladır. Öte yandan çöküşün kendisini göstermesi için belli bir zaman gerekir ve her bir vilayetin kopup ayrılması da belli bir zaman alır. Tüm bu zamanlar birbirine eklenir ve devletin ömrü uzun olur. (s. 430).

Bir devlet çöküşe geçtiğinde ve zayıfladığında önce sınırlarından geriye çekilir. Devlet tümüyle ortadan kalkmadığı sürece Merkez korunur. Ancak devletin Merkezi aşınmış ise sınırlarını ve topraklarını geri kalanının korunmasının hiçbir anlamı yoktur. Kısa sürede çöker gider. Merkez adeta ruhun ve canın çevreye yayıldığı kalbe benzer. Eğer kalp mağlup olmuş ve boyun eğmiş ise tüm diğer uzuvlar işlemez hale gelir.'" (Bozarıslan, 2018, s. 59.)

Hudeyde, Ebha şehirlerine yer verilir. San'a'da Necati Bey'le tanışan Celalettin Bey, Necati Bey'in dedesinin daha evvelki Yemen isyanlarında görev yaptığını öğrenir ve Necati Bey'in dedesinin hatıra defteri üzerinden 1904-1905 Yemen isyanları, Tevfik Paşa'nın isyancılarla mücadelesi anlatılır. Daha sonra Yemen'de var olan ajanların faaliyetlerini ele alan Özdemir, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Yemen'deki görevlisi Ahmet Hamdi Bey'in çalışmalarına ve Yemen'de Müslüman kimliğine bürünen Abdullah Mansur'un ajanlık hayatına yer verir. İmam Yahya ve Şerif Hüseyin isyanları üzerinden de Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasındaki zayıflığını işler. Romanın sonunda Yemen'deki askerlerin çekilme kararı ve Türk askerlerinin İngilizlere teslim olup Mısır'daki esir kampına götürülüşlerini anlatır.

Özdemir, *Yemen Ah Yemen* romanında çoğunluğunu Arap ve Türklerin oluşturduğu bölgeye sızan Avrupalı ajanlardan söz eder ve onların genelde "Bedevi" kılığında dolaştıklarını söyler: "İngilizler, Fransızlar, Almanlar, Ruslar, İtalyanlar Bedevi kılığına bürünmüş, ellerindeki haritalarla dolaşıyorlardı." (Özdemir, 2015, s. 91).

Romanda Yemen'de bulunan Osmanlı Türk yönetimi ile Yemen halkının ortak bir dil kullanmadıkları için birçok sorun yaşadığına da yer verilir ve hutbelerde okunan sultan-halife isimleri ile Yemen'in merkezî yönetime olan sadakatlerinin ölçülmeye çalışıldığı anlatılır:

"İmam hutbe okumak için minbere çıktı. Etkileyici bir sesle okuduğu ayeti açıklamaya başladı. Mülazım Celâleddin hutbeyi de anlamıyordu; fakat Sultan'ın adını söyleyip söylemeyeceğini merak etti. O merakla hayalden sıyrılarak kendini imamı dinlemeye zorladı. Sona doğru kelimelerin arasında 'Sultan Mehmed Reşad'ı' duyunca gülümsedi. 'Şimdi burasının da vatanım olduğuna tam inandım' diye zihninden geçirirken, imam minberden iniyor, müezzin kamet getiriyordu." (Özdemir, 2015, s. 71).

Yemen'e bağlı olan Aden'in, İngilizler tarafından işgal edildiğini anlatan yazar, Türklerin Yemen'de bulunmaları hakkında sorgulamalar yapanları eleştirerek İstanbul'un güney güvenliğinin Babül Mendep Boğazı'ndan başladığını söyler.

"Bazılarının 'Bizim Yemen'de ne işimiz var?' diye sık sık homurdandıklarını duyuyoruz. Bu beyinsizler 'İngilizlerin Aden'de ne işi var?' sorusunu kendilerine neden sormuyorlar? Azıcık beyni olan Eritre'ye İtalyanların, Cibuti'ye Fransızların hangi mantıkla yerleştiklerine kafa yormaz mı? Kızıldeniz'in, önemle Babü'l-Mendep Boğazı'nın stratejik değerini anlamayan budaladır. İstanbul'un güvenliği nasıl batıda Tuna'dan başlarsa, güneyde de Babü'l-Mendep Boğazı'ndan başlar." (Özdemir, 2015, s. 66).

Yemen, XIX. yüzyılda özellikle İngiliz istihbaratının etkili olduğu bir bölge haline gelmiştir.⁶ Romanda da Mehmet Niyazi Özdemir, Yemen'e gelen İngiliz ajan Abdullah Mansur yani gerçek adıyla Wyman Bury isimli ajandan yola çıkarak Orta Doğu'da faaliyet gösteren Avrupalı ajanları ve misyonerleri ele alır. "Hayvanlar ve Bitkiler Bilim Akademisi"nin üyesi olarak tanıtılan ve kuşlara merakı ile ünlenen Bury'nin hedefleri ve Yemen'de ona inanmaya teşne dinî bilgisi yetersiz Müslüman toplumun zayıflıkları romanda oldukça önemli bir yer eder. Abdullah Mansur ve diğer ajanlar ile Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri Ahmet Hamdi ve Üsküplü Osman mücadele etmektedir. " – Dünyanın

⁶ "İngiltere, kurmuş olduğu büyük misyon cemiyeti aracılığı ile misyonerler küçük yaştan itibaren farklı bölgelere gönderilerek buralardaki İngiliz sefaret ve konsolosluklarında yetiştiriliyorlardı. Müslüman bölgelere gönderilenler, yukarıda da ifade edildiği gibi İslamî bilgilerle donanımlı hale getiriliyorlar ve Müslüman isimleri alarak topluma karışıyorlardı. Yerel kıyafetler giyiyor, belli başlı aşiretlerle görüşüyor, gerekirse para ve hediyelerle gönüllerini kazanıyorlardı." (Barlak, *Dini ve Siyasi Yönden Osmanlı İdaresinde Yemen*, s. 241.)

hiçbir yerinde bulunmayan kuşların bu bölgede yaşadığını söylüyor; evi, bahçesi kafes dolu. Taşlarla da ilgileniyor.” (Özdemir, 2015, s. 81).

Romanda Yemen'deki Bedevi toplumundan da söz eden yazar, onların belli bir devlet disiplinin içinde yaşayamayacaklarını ve bölgede hangi milletin güçlü olduğunun onlar için önem arz etmeyip yalnızca güçlü olana uyum sağladıklarını söyler. Osmanlı Devleti bölgede hâkimiyetini korumak için güçlü aileleri ve imamları da etki altına almaya çabalamıştır. Bunlardan biri de İmam Yahya'dır. Yazar, romanda Osmanlı Devleti ile İmam Yahya arasında geçen barış görüşmelerine de değinir.

Mehmet Niyazi, *Yemen Ah Yemen* romanında Yemen halkının sıradan, günlük hayat içinde aslında gayet sakin insanlar olduğu belirtir ve onların isyanlardaki vahşetleri nasıl işlediklerini sorgulayarak isyanların arkasındaki insan psikolojisini de aksettirmeye çalışır: “Yollarda, kahvelerin kapılarında gördüğü sessiz sakin insanlar, kanlı olaylara sebep olacak haydutlara benzemiyorlardı. Fakat kitle psikolojisi denen bir şey vardı. Tahrikle oluşturulan ortamda halim selim kişilerin nasıl canavarlaştıklarını pek çok kitapta okumuştum.” (Özdemir, 2015, s. 19).

Romanda sıklıkla anlatılan yerlerden biri Maber'dir. Maber kenti, San'a yakınlarında bulunan ve isyanların yoğun olarak görüldüğü bir yerdir. Burada bulunan Osmanlı askerleri, memurları zor durumda kalmışlar ve isyancılar tarafından esir edilmişler, Yemen'in birçok bölgesinde olduğu gibi açlık sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumu Yemen Valiliği yapmış olan Mahmut Nedim Bey şöyle anlatır: “Ordunun iaşesini temin etmek için çektiğim sıkıntı sıhhatimi ihlal ediyor, uykumu kaçıyordu. Memurların maaşlarıysa mütemediyen tedâhülde(içerde) kalıyor, para kuvvetiyle elde tutulan unsurlar, hükümet kapısında borçluyu tazyik eden alacaklılar gibi yolumu bekliyorlardı” (Özalp, 2017, s. 24.) Mehmet Niyazi romanda askerlerin yanı sıra asker ve memur ailelerinin de Yemen isyanlarında yaşadıkları zorlukları, acı tecrübeleri konu edinir. Kadınların karşı karşıya kaldıkları zorluklar, çocukları ellerinden alınan Türk aileler *Yemen Ah Yemen* romanında yer verilen konulardandır.

“Asiler Ravza'nın tamamını ele geçirememişlerdi. Ayaklanma başlayınca oradaki memur ve subay ailelerini, âsilere karşı olan halkı Binbaşı Mehmed Rıza Bey'in, Binbaşı Daver Bey'in emrindeki birlikler süratle bir araya toplamış, taş binalara doldurmuş ve savunmaya geçmişlerdi. Bu karmaşada Yüzbaşı Cemil Efendi'nin karısına yaklaşan bir Bedevî, kucağındaki çocuğunu kapıp kaçmaya başlamış.” (Özdemir, 2015, s. 41).

Mehmet Niyazi, romanda Yemen halkının bir bütün olarak Osmanlı'ya isyan etmediklerini, sadece belli bir kesimin isyanlarda yer aldıklarını anlatır. Romanda, isyanlar sırasında Aden bölgesinin de Avrupalı devletler tarafından ele geçirildiğini belirten Özdemir, Mehmet Ali Paşa ve Ahmet İzzet Paşa'nın Yemen'deki isyanları bastırmak için verdikleri mücadeleye yer verir. Romanda Osmanlı Devleti'nin Yemen gibi uzak bir coğrafyada halkı aydınlatma çabalarının, eğitim, istihdam gibi imkânlarının yetersiz kaldığına da değinen Mehmet Niyazi, Yemen'de açlıkla, yoksulluk ve cehaletle içi içe yaşayan insanların Avrupalı devletlerin vaatlerine çok kolay bir şekilde inanmalarının da doğal olduğunu dile getirir ve Osmanlı'nın da bölgedeki isyanları durdurmak için başvurduğu yöntemlerin sert olduğunu söyler:

“Ayrıca biraz insafli düşünürsek, buranın insanını hepten haksız sayamayız. Adam ne yapsın; bir gün karnı doğru dürüst ekmek görmemiş; doğmuş, ihtiyarlamış gönlünce bir elbise giymemiş. Elbette ona İngiliz'in, Fransız'ın parası cazip gelecektir. Cahillikleri de her türlü tahrike, aldatmaya zemin oluşturuyor.” (Özdemir, 2015, s. 135).

Yemen'deki isyanlarda din ve mezhep farkı, halkı kışkırtmak için kullanılan unsurlardan biridir. Zeydî mezhebinin çoğunlukta olduğu Yemen'de hilafet makamının Osmanlı tarafından gasp edildiği propagandası halk arasında yayılmış, San'a ve İstanbul karşılaştırılarak halk isyana teşvik edilmiştir. Romanda yine Osmanlı Devleti'nin Arapların zenginliklerini sömürdüklerine Arapları yoksul ve cahil bıraktıklarına dair söylentilerin etkisinden de bahsedilir: “ –Sonra Osmanlı'nın Arapları soyduğunu; 'Gidin bir İstanbul'a, bir de San'a'ya bakın; aradaki farkı göreceksiniz!' gibi örnekler vererek Osmanlı'nın zalim, mal düşkününü olduğunu ispata çalıştı” (Özdemir, 2015, s. 245-246).

Mehmet Niyazi Özdemir, romanda Şeyh İdrisi'nin peygamber soyundan geldiğini iddia ederek isyanlarda taraftar topladığını, halkı kendisinin iyi bir Müslüman olduğuna inandırdığını ve evi ile bitişik olan mescidinde sonradan Müslüman olan kişilerin ya da ajanların sıklıkla bir arada görüldüğünü belirtir:

“Araptan çok Habeşistanlı görünüşü olmasına rağmen Şeyh İdrisî Hz. Peygamberin soyundan geldiğini geniş kitlelere inandırmıştı. Takva ehli olduğundan, harama ve helâle en ince ayrıntılarına kadar riayet ettiğinden o bölge halkının şüphesi yoktu.

Şeyh İdrisi'nin sık sık aylarca kaldığı Mısır'dan Abu'ya her dönüşü adeta bir şenliğe vesile oluyordu. Eviyle bitişik olan mescidi insan kaynıyor, aralarında çok sayıda ihtida etmiş İngiliz, Fransız, İtalyan bulunması yetkililerin dikkatini çekiyordu.” (Özdemir, 2015, s. 251).

Bahadır Yenişehirlioğlu ise *Aşk Çölü* isimli romanında Nagehan ve Yemenli Tarık'ın arkadaşlıkları üzerinden Osmanlı Devleti'nin Yemen'den çekilmesini işler. Nagehan, Yemen türküsünü Tarık'ın dilinden duyunca sosyal medya üzerinden arkadaşlık kurduğu Tarık'ın Yemenli olduğunu ve bir süreliğine İstanbul'da tarih eğitimi aldığını öğrenir. Daha sonra sosyal medya yazışmaları üzerinden devam eden arkadaşlık dolayısıyla romanda Osmanlı Devleti'nin Yemen bölgesinden çekilmesi konu edilir. Roman, Nagehan'ın bulunduğu İstanbul'da, 2014 yılında başlatılır ve konu Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen'deki isyanlara kadar geriye götürülür.

Tarık, tarihi değerlendirirken tarafsız olunması gerektiğini belirtir ve Osmanlı Devleti'nin zamanla bölgede güçsüzleşerek valiler aracılığıyla yanlış uygulamalar yaptığını öne sürer. İngiltere ve Fransa'nın Araplar üzerindeki tesirine de değinen Tarık, Lawrence'ın dağıttığı altınların isyanlarda büyük etkisinin olduğunu söyler. Ayrıca Tarık, isyanların çıkmasına sebep olan ülkelerde bugün bile dirlik düzenin olmamasını Osmanlı Devleti'ne karşı başlattıkları isyana bağlar.

Nagehan'ın, Arap halkının Osmanlı'ya ihanet içinde olup olmadıkları sorusuna karşılık Tarık'ın verdiği cevaplar ise oldukça farklıdır. Böylece yazar, romanda Arapların topyekûn olarak Türklere ihanet ettiği tezini çürütmeye çalışır:

“Şöyle: Şerif Hüseyin ve oğullarının komuta ettiği bedevi kabileleri, Mekke-Maan hattında, yani 'asıl cephenin gerisinde' İngiliz kuvvetlerine yardımcı olmuş. 'Asıl cephe', önce Süveyş Kanalı ve Kanal Harbi'nde Türk-Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesinden sonra Filistin'de kurulmuş. Filistin'de tek bir Arap ayaklanmamış.” (Yenişehirlioğlu, 2017, s. 50).

Tarık, Amerikan-İsrail İş Birliği Girişimi başkanı Mitchell G. Bard'ın Arap isyanlarındaki Arapların rolü hakkındaki düşüncelerinden söz ederek onların bir bütün olarak Osmanlı Devleti'ne isyan etmediklerini, Osmanlı'ya karşı ayaklananların çoğunluğunun Bedeviler ve Hristiyan seküler Araplar olduğunu söyler. Hatta Müslüman Arapların içerisindeki Şii Arapların da Osmanlı'ya karşı isyan etmediklerini iddia eder.

“Milliyetçilik hareketinin temsilcileri genellikle Hristiyan olan Araplardır. Arap milliyetçiliği, 1860’larda, Suriyeli Arap entelektüeller arasında doğmuş. Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki ‘Türklere’ karşı ciddi bir antipati besleyen bu entelektüellerin büyük çoğunluğu Hristiyan Araplarımış. Aslında çoğu sekülerdi.” (Yenişehirlioğlu, 2017, s. 50).

Romanda Tarık’a göre isyanlarda etkisi olan bir diğer etken de İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. Böylece yazar, II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesinden sonra bölgede izlenen siyasetin isyanlarda büyük rolü olduğu tezini savunur: “Bilinenin tam aksine bazı Araplar arasındaki huzursuzluk; Sultan Abdülhamid’i tahttan indiren ve devleti yönetme cüretinde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden ve tutumlarından kaynaklanıyordu.” (Yenişehirlioğlu, 2017, s. 50).

Suriye-Lübnan bölgesinde oldukça etkin olan Amerikan ve Cizvit okullarının Orta Doğu’da “yeni nesil” yaratmadaki başarıları da romanda konu edilmektedir. Tarık, Yemen’de Osmanlı Devleti’nden sonra nasıl bir eğitim verildiğini de kendi aile geçmişi üzerinden anlatırken Osmanlı Devleti’nin ardından Yemen’de bu okullar aracılığıyla özellikle Arap milliyetçiliğini destekleyen yeni bir neslin yaratıldığını belirtir:

“Dedem Fransız Cizvitlerinin Suriye’de açtıkları kolejde eğitim görmüş. Bu okullar, Arap kültürünü ve tarihini, Avrupa kültürünü bilen bir Arap nesli yetiştirmek için açılmış. Babam da bu etki altında yetiştirilmiş. Doğal olarak ben de bu etki altında büyütülmeye çalışıldım.” (Yenişehirlioğlu, 2017, s. 50).

Romanda yazar, milliyetçiliğin Orta Doğu’da nasıl gelişme kaydettiğini de ele alır. Tarık’a göre Arap milliyetçiliği önce Mısır’da başlamıştır ve burada Arap aydınları, Türklere karşı değil Avrupalı devletlere karşı toplumlarını uyarmışlardır. Bahadır Yenişehirlioğlu romanda Yemen’de bulunan Türk şehitlerini anarak bu bölgeyi kısaca şöyle anlatır: “Yemen... Sen bütünüyle Türk mezarlığısın (...)” (Yenişehirlioğlu, 2017, s. 179).

Vahit Taha Kurutlu’nun *Yemen’imde Aşk Var* romanında Osmanlı Devleti’ne isyan eden Yemenlilerden söz edilir. Diğer romanlarda olduğu bu romanda da isyanların başkışisi İmam Yahya’dan ve Osmanlı askerlerinin kuşatmalar sırasında yaşadıkları zorluklardan bahsedilir. Romanda Yemen’in Menaha bölgesinin Osmanlı Devleti’ne destek olduğu ve Osmanlı’ya asker verdiği de belirtilir.

Yemen’in içeriden İmam Yahya ve İmam İdrisi isyanları ile bölünmeye çalışılmasının yanı sıra dışarıdan da İtalyan ve İngilizler tarafından kuşatmaya hazır hâle getirildiğini söyleyen Kurutlu, romanda Ahmet İzzet Paşa’nın İmam Yahya ile anlaşma imzalayarak Yemen isyanlarını bir süre de olsa bastırmasından söz eder. “Ahmet İzzet Paşa bir yolunu bulup İmam Yahya’yı devlete sadık bir anlaşmaya ikna etmişti. İmam Yahya şu vakitler hâlâ devletine sadıktır. (...) Hatta İtalyanlar çekinmemiş, küstahça Hudeyde’ye kadar gelerek sahillerimizi bombalamışlardı” (Kurutlu, 2018, s. 93).

Romanda başlangıçta Osmanlı’ya ihanet eden ancak bu düşünceden zamanla vazgeçen İmam Yahya’dan sıklıkla söz edilirken, onun isyandan vazgeçmiş olması sebebiyle “iyi” anılması gerektiği belirtilir (Kurutlu, 2018, s. 130).

Mustafa Sami Şepitçi’nin *Yemen Sızısı* romanı yazarın aile büyüklerinden olan Mehmet Çavuş’un hayatını ele almaya çalıştığı bir eserdir. Mehmet Çavuş, İmam Yahya isyanı sırasında bölgede mahsur kalan Türk askerini kurtarmak için Yemen’e gönderilen askerler arasındadır. Mehmet Çavuş’un kişiliğinde Anadolu’dan Yemen’e gönderilen Türklerin burada yaşadıkları zorluklara yer verilir. Yemen’de çıkan isyanlar, şiddet olayları ve açlık romanda ele alınan başlıca konulardır.

Roman, İmam Yahya İsyanı'nın ardından başlatılan Seyyid İdrisî isyanı üzerinden devam ettirilir. İmam İdrisî'nin Habeşî bir köle olduğunu söyleyen yazar, onun eğitimsiz halkı yönlendirmede çok başarılı olduğunu ve Osmanlı'nın görevlendirdiği Ahmet Paşa'nın iki elini kestirecek kadar vahşi olduğunu anlatır: "Bu asi, Habeşî köle iken buradaki cahil halkın dini duygularını istismar ederek zorbalıkla bir nüfuz bölgesi oluşturmuş ve buraya devlet tarafından tayin edilen Seyyid Ahmet Paşa'yı halka zulmettiği gerekçesiyle yakalayıp iki elini kestirmişti" (Şepitçi, 2019, s. 220).

Yemen bu yıllarda isyanların yanı sıra Bedevilerin saldırılarına uğrayan Osmanlı askerlerinin yaşadıkları ile de acı bir tablo çizer. Romanda askerlerin isyancılar tarafından vahşice katledildikleri şöyle anlatılmaktadır:

"Atare Karakolu'na asker değişimi için yola çıkan bir müfreze, karakola ulaşmadan yolda pusuya düşürülmüş ve daha sonra akıbeti meçhul kalmıştı. Şimdi anlıyordu ki pusuya düşürülen bu müfrezenin silahları alınmış, kıyafetlerine kadar soyulmuştu. İşkence gören kumandanı askerleriyle birlikte şehit edilip kesik başları, eşkıyalar tarafından isyancı başı İmam Yahya'ya götürülmüş ve karşılığında kesik baş kadar İngiliz altını almıştı." (Şepitçi, 2019, s. 85).

Ayrıca *Yemen Sızısı* romanında Yemen'de yaşayan ve Teymanim olarak bilinen Yahudilerden de söz edilir. Bu Yahudilerin isyancı İmam Yahya'dan hoşlanmadıklarını söyleyen yazar, onların Araplar tarafından kabul edilmedikleri için Osmanlı yönetimine yardımcı olabileceklerine değinir: "– Bütün bu olumsuzluklara rağmen bir şeyler yapmak gereğine inanan Vali ve Ordu Kumandanı, San'a'da yaşayan Yahudilerden yararlanılmasını düşündüler. Zira Yahudiler, İmam Yahya'dan hoşnut olmadıkları gibi yerli Arap halk tarafından aşağılandıkları için rahatsız idiler." (Şepitçi, 2019, s. 91).

Sonuç

Tarihî dönüm noktaları, göçler, savaşlar birçok kez edebiyat eserlerinde konu edilmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve öncesinde meydana gelen olaylar Türk edebiyatında romancıların en çok işlediği konular arasında yer almıştır. Bu savaşın arka planında yaşanmış olan olaylardan biri de Yemen isyanlarıdır. Yazarlar, romanlarında imparatorluğun geniş topraklarında yaşanan ayaklanmaların tarihî neden-sonuç ağını ele almışlar, yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin bölgede verdiği son mücadeleleri işlemişler, savaşmaya gönderilen bölge halkına ve coğrafyasına uzak Türk askerlerinin psikolojilerine yer vermişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıldan itibaren bölgeye atamış olduğu beylerbeylerinin uyguladıkları politikalar, bölgede kısa süreli çözümler sağlamışsa da isyanlar artarak ve güç kazanarak devam etmiştir. Bu isyanlardan en bilinenleri IV. Murat döneminde yaşanan İmam Kasım bin Muhammed İsyanı ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan İmam İdrisî ve İmam Yahya isyanlarıdır. Romanlarda ilk dönem isyanlarından ziyade Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan isyanların daha fazla ele alındığı görülmüş, Yemen gibi bir coğrafyada "imam" unvanlı kişilerin Yemen halkını nasıl yönlendirdikleri, büyük sömürgeci devletlerin toplumlara nasıl şekillendirdiği, mezhep farklılıklarının Birinci Dünya Savaşı sırasında propaganda amaçlı olarak nasıl kullanıldığı konuları işlenmiştir.

Yemen isyanlarını konu edinen yazarların ilk yıllarda bütün Yemenlilerin isyanlara katıldıkları tezini romanlarında işledikleri ve II. Abdülhamid dönemi siyasetini eleştirdikleri görülürken son yıllarda yazılan romanlarda Yemen halkının top-yekûn bir isyan içinde olmadıkları, sadece Bedevilerin isyanlarda yer aldıkları tezini savundukları görülmüştür. Romanlarda isyanların sebebi olarak da çok yönlü bakış açısına yer

verilmiştir. Romancılar, Yemenlilerin yoksul ve eğitimsiz olmalarından dolayı kışkırtmaya açık oldukları, bu sebeple bölgeye sömürgeci devletler tarafından gönderilen ajanlar tarafından aldatılıp yönlendirildikleri düşüncesine yer vermişler, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin merkezinde meydana gelen yönetim sorunlarının da bölgeye yansımış olduğunu anlatmışlardır. Yine son yıllarda yazılan romanlarda ise İttihat ve Terakki yönetiminin bölgede yanlış politikalar izlediği ve bu yönetim sorununun da isyanları tetiklediği düşüncesine yer verilmiş, yazarların romanlarda isyanların arka planını çok yönlü bir şekilde detaylandırdıkları tespit edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok cephede savaşan Türk ordusu, Yemen gibi zorlu bir bölgede zorlu bir mücadeleye girişmiş ve buraya gönderilen askerlerin büyük çoğunluğu geriye dönememiştir. Bu nedenle Yemen, Türk milleti için ayrılığı ve ağıtı çağrıştırmaktadır. Romancılar da eserlerinde toplumun hafızasında yer eden bu olayları ele almaya çalışırken aynı zamanda bu bölge ile Türk milletinin tarihî bağına da vurgulamaya çalışmakta Osmanlı Devleti'nin buradaki imar ve hizmetlerini anlatmakta böylece tarih, edebiyat aracılığı ile geleceğe bir kapı aralamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada tarih, edebiyat ve toplumun birbiri ile olan bağına dikkat çekilmek istenmiş, romanlarda toplumsal zihin dünyasının ele alınışı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ali Kemal. (2003). *Fetret*. (haz. M. KayAhan Özgül). Ankara: Hece Yayınları.
- Altınok, C. (1978). *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtı 1914-1918*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Ayışığı, M. (2002). *XII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Barlak, Y. (2013). *Dinî ve Siyasî yönden Osmanlı İdaresinde Yemen*. Basılmamış Doktora Tezi. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Bury, G. W. (2021). *Bir İngiliz Ajanının Gözünden Yemen ve Yemen'de Türk İdaresi (Bahtsız Arabistan ve Yemen'de Türkler)*. (çev. İlker Can). İstanbul: Kayıt Yayınları.
- Bican, Z. (2008). *Azap Günlerinde Harput Yemen Sarıkamış*. Ankara: Ertem Basım Yayın.
- Bozarslan, H. (2018). *Lüks ve Şiddet (İbn Haldun'da Lüks ve Şiddet)*. (çev. Melike Işık Durmaz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çevik, A. (2013). *Tutsak Yollar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ehiloğlu, Z. (2001). *Yemen'de Türkler (Tarihimizin İbret Levhası)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Fromkin, D. (2018). *Barışa Son Veren Barış Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?* (çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Gökalp, Y. (2013). *Zeydiyye*. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 44, s. 328-331). İstanbul: TDV Yayınları.
- Gürsel, N. (2008). *Allah'ın Kızları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Karay, R. H. (1960). *Nilgün*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Karpat, K. (2004). *İslam'ın Siyasallaşması*. (çev. Şiar Yalçın). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurutlu, V. T. (2018). *Yemen'imde Aşk Var*. İstanbul: Vadi Yayınları.

- Mahmud Nedim Bey. (2017). *Yemen Elllerinde Otuz Yıl-Son Yemen Valisi Mahmud Nedim Bey'in Anıları*. (haz. Ömer Hakan Özalp). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Özdemir, M. N. (2015). *Yemen Ah Yemen*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Parlak, L. (2008). *Anadolu Fidanlarının Gidip Dönemediği Yer Yemen*. İstanbul: Popüler Kitaplar.
- Polat, Ü. G. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yemen ile İlişkiler*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 33(2), 113-154.
- Sert, S. (2016). *Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen, Osmanlı Devleti'nin Temsilcisi Vali Mahmud Nedim Bey'in Yemen'deki Faaliyetleri*. Akademik Bakış, 9(18), 121-139.
- Subaşı, E. (2017). *Sultan IV. Murad Han*. İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Şepitçi, M. S. (2019). *Yemen Sızıısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tan, M. T. (1928). *Cehennemden Selam*. İstanbul: İktisad Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2008). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen*. (haz. Mümin Yıldıztaş-vd). İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Terzioğlu, A. H. (2018). *IV. Murat*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Tomar, C. (2013). Yemen. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 43, s. 401-406). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, B. (2017). *Aşk Çölü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yeşilyurt, Y. (2018). *Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi ve Mark Sykes'in Yemen'den Gönderdiği Rapor*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 61, 357-374.
- Yılmaz, Z. (2020). Murad IV. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, s. 177-183). İstanbul: TDV Yayınları.